

DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2025-04/040-056>

УДК (UDC) 323.28 (477) «1976/1978» : 070 (73=161.2)

**AT ILLUSORY LIBERTY:
MATERNITY OF NADIYA SVITLYCHNA FROM RELEASE TO EMIGRATION
IN «SVOBODA» NEWSPAPER**

Antonina Kizlova*

Abstract

Purpose. The aim of the work is to characterise the specificity of coverage in the newspaper *Svoboda* of the maternal fate of Nadiia Svitlychna, a representative of the Ukrainian dissident movement (from her release from camp to emigration). The research methodology is grounded in the principles of historicism and objectivity. The methods employed include content and discourse analysis, source criticism, case study, comparative-historical, hermeneutical, historical-chronological approaches, and systematisation.

The scientific novelty is determined by the stated aim and objectives: to analyse the chronology and sources of publications about N. Svitlychna in the newspaper *Svoboda* (1976–1978); to identify the key narratives through which the newspaper represented N. Svitlychna's motherhood; to trace whether her image underwent transformations; and to examine the means of mobilising diasporic and international support.

Conclusions. The newspaper *Svoboda* during 1976–1978 covered the fate of N. Svitlychna as a mother in 17 articles, drawing upon sources from the Foreign Representation of the Ukrainian Supreme Liberation Council, the Moscow and Ukrainian Helsinki Groups, the UIS «Smoloskyp», samvydav appeals, American media, and diasporic organisations. The diversity of sources ensured a multidimensional narrative of motherhood: Helsinki Group documents highlighted the forced separation of mother and child, samvydav appeals conveyed emotional calls for solidarity, N. Svitlychna's texts reflected self-reflection on motherhood under pressure, and American television illustrated the tragedies of divided families. The image of Nadiia-as-mother evolved from a passive victim (1976) through the author of her own appeals to an active defender of others (1978). The newspaper ensured the campaign's international character, utilising the dissident's motherhood as a universally significant factor for an international audience, transforming a private maternal drama into a matter of international importance.

Keywords: Ukrainian diaspora, dissident movement, ideology, periodicals, Soviet regime, information space, correspondence.

---

* Doctor of historical sciences, associate professor of the Department of History Faculty of Sociology and Law, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine.
E-mail: ant_kiz@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2056-3834>

**НА ІЛЮЗОРНІЙ ВОЛІ:
МАТЕРИНСТВО НАДІЇ СВІТЛИЧНОЇ ВІД ЗВІЛЬНЕННЯ ДО ЕМІГРАЦІЇ
В ГАЗЕТІ «СВОБОДА»**

Антоніна Кізлова*

Анотація

Мета роботи – охарактеризувати специфіку висвітлення у газеті «Свобода» материнської долі представниці українського дисидентського руху Надії Світличної (від визволення з табору до еміграції).

Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму та об'єктивності. Застосовано методи контент- і дискурс-аналізу, джерелознавчої критики, кейс-стаді, порівняльно-історичний, герменевтичний, історико-хронологічний, систематизація.

Наукова новизна визначається поставленою метою і завданнями: проаналізувати хронологію та джерела публікацій про Н. Світличну в газеті «Свобода» (1976–1978); виявити ключові наративи, через які газета репрезентувала материнство Н. Світличної; простежити, чи зазнавав її образ трансформацій; дослідити засоби мобілізації діаспорної та міжнародної підтримки.

Висновки. Газета «Свобода» протягом 1976–1978 рр. висвітлювала долю Н. Світличної як матері в 17 матеріалах, спираючись на джерела Закордонного представництва УГВР, Московської та Української Гельсінських груп, УІС «Смолоскип», самвидавські звернення, американські ЗМІ та діаспорні організації. Різноманітність джерел забезпечила багатовимірний наратив материнства: документи Гельсінських груп висвітлювали насильницьке розділення матері й дитини, самвидавські звернення передавали емоційні заклики до солідарності, тексти Н. Світличної – саморефлексію про материнство під тиском, американське телебачення ілюструвало трагедії розділених родин. Образ Надії-матері еволюціонував від пасивної жертви (1976) через авторку власних звернень до активної захисниці інших (1978). Газета забезпечила міжнаціональність кампанії, використавши материнство дисидентки як універсально значущий чинник для міжнародної аудиторії, перетворивши приватну материнську драму на справу міжнародного значення.

Ключові слова: українська діаспора, дисидентський рух, ідеологія, періодика, радянський режим, інформаційний простір, листування.

Цитування: Кізлова, А. (2025). На ілюзорній волі: материнство Надії Світличної від звільнення до еміграції в газеті «Свобода». *Консенсус*, 4, 40–56. <https://doi.org/10.3110/consensus/2025-04/040-056>

URL: <https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/109>

---

* доктор історичних наук, доцент кафедри історії, факультет соціології і права, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київ, Україна.
E-mail: ant_kiz@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2056-3834>

Постановка проблеми. Українські політичні організації в діаспорі приділяли велику увагу налагодженню зв'язків із діячами українського дисидентського руху, надаючи тим організаційну, моральну й матеріальну підтримку¹. Водночас ключову роль у збереженні ідентичності українців відігравала українська діаспорна преса². Зокрема, невід'ємною громадського життя української етнічної спільноти були газети³. Серед них виділяється найстаріша в США україномовна «Свобода», заснована 1893 р. У 1921–1998 рр. вона виходила 5 разів на тиждень⁴. Весь час наголошувала на важливості контактів із Батьківщиною та рідним народом. У «Свободі» склалася висококваліфікована інформаційна секція⁵. З газетою співпрацювали відомі журналісти, письменники, громадські та політичні діячі. Тут виходили матеріали про поточні події в Україні, на еміграції та в діаспорі, розвідки з різних галузей культури, міжнародних відносин і політики, зокрема про дисидентський рух в СРСР⁶. Захист дисидентів, особливо в УРСР, став у «Свободі», за визначенням П. Часто, «воістину хрестоносним походом»⁷. У висвітленні внутрішньоукраїнських справ підкреслювалося прагнення об'єднувати читачів навколо спільних цілей і цінностей⁸. Досліджувати, як видання висвітлює особисті долі дисидентів, важливо для розуміння, як творилися емоційні зв'язки діаспори з Батьківщиною, залучалася громадська підтримка визвольного руху, а також як газета трансформувала політичні події в особисті історії, котрі відгукувалися б у діаспорній спільноті, та як особисті й родинні драми ставали засобами впливу на західну громадську думку й підтримування активної громадянської позиції серед українців за кордоном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті Любові Коленської підсумовано столітню історію газети «Свобода» як ключового медійного органу української діаспори в Америці від його заснування до становлення як впливової трибуни українського народу. Особливу увагу приділено зв'язку «Свободи» з заснованим 1894 р. за її ініціативи Українським Народним Союзом та у

---

¹ Паска Б.В. Діяльність КДБ щодо недопущення взаємозв'язків між українськими дисидентами та діаспорними організаціями в середині 1970-х рр. // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: Історичні науки. 2023. Т. 34 (73). № 4. С. 58. <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/4.10>

² Гриценко О. Українська преса США і Канади: Завдання та проблеми на прикладі публікацій «Свободи» і «Нового шляху» // Філософська і соціологічна думка. 1995. № 9–10, С. 42–49.

³ Антонюк Т. Передмова. Преса українського зарубіжжя як чинник консолідації та національно-культурного піднесення українства // Українські газети 1898–2015 років, що виходили за межами України (з фондів національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського): каталог. Київ, 2018. С. 8.

⁴ Ясь О.В. «Свобода» – газета, США. URL: <https://salo.li/D2612A7>

⁵ Губарець В. Українська етнічна преса у Північній Америці: історія і сучасність // Наукові записки Інституту журналістики КНУ ім. Т. Шевченка. 2005. Т. 22. С. 129–139.

⁶ Ясь О.В. «Свобода» – газета, США. URL: <https://salo.li/D2612A7>

⁷ Часто П. Вільне слово Американської України. До 120-річчя «Свободи», україномовного видання Українського Народного Союзу, всегромадської газети українців США (1893–2013). Нью-Йорк, 2012. С. 701.

⁸ Губарець В. Українська етнічна... С. 129–139.

віддзеркаленні двох реальностей: «згорьованої України і України вільної в діяспорі»⁹. На ролі газети в популяризації дисидентського руху 1960–1970-х рр. зроблено окремий акцент із прикладами: щоденне «рахування вниз» днів голодування В. Мороза, вітання на сторінках звільнених дисидентів¹⁰. Петро Часто в загальній монографії з історії «Свободи» охарактеризував роль останньої у висвітленні боротьби дисидентів, зокрема в Україні. Автор простежив еволюцію інформаційного потоку про політичні переслідування від перших арештів Л. Лук'яненка (1961) та В. Мороза (1965) до систематичного висвітлення репресій у періодиці української діаспори. Особливу увагу приділено публікаціям 1968 р. П. Часто показав, як «Свобода» стала важливим каналом інформування світової спільноти про порушення прав людини в СРСР, сприяючи персоналізації та конкретизації українського дисидентського руху через регулярні публікації та коментарі¹¹. Андре Колеша присвятив кваліфікаційну роботу газеті «Свобода», спираючись у частині про дисидентів на монографію П. Часто й перелік обраних статей, наведених там, за яким узагальнив, що висвітлення долі дисидентів стало для діаспори моральною втіхою та доказом життєздатності національно-визвольних ідеалів, інструментом інформування світу про репресивну суть радянської влади щодо України¹². Загалом особистісний вимір висвітлення у виданні дисидентського руху ще потребує додаткового вивчення.

Метою статті є вирішити таку недосліджену частину загальної проблеми: охарактеризувати специфіку висвітлення у газеті «Свобода» материнської долі представниці українського дисидентського руху Надії Світличної (від визволення з табору в травні 1976 р. до еміграції з СРСР у жовтні 1978 р.¹³).

Виклад основного матеріалу. 17.06.1976 «Свобода» розмістила повідомлення Закордонного представництва Української головної визвольної ради (ЗП УГВР) у Нью-Йорку, котре інформує про звільнення Н. Світличної (нар. 1936, Донбас) після чотирьох років у в Мордовському таборі № 3 в травні 1976 р. Наводиться розширена біографічна довідка про Надію, де зокрема увагу приділено родинному статусу: вона мала сина Ярему, народженого в шлюбі з Д. Шумуком, за зберігання спогадів котрого Н. Світличну й притягнули до відповідальності 23–24.03.1973. Матір малолітньої дитини заарештували після допитів у КДБ з січня того ж року. Згадувалося, що брат Надії І. Світличний перебував у Пермському таборі (7 років ув'язнення та 5 років заслання)¹⁴. Розмістивши матеріал, газета продемонструвала,

⁹ Колєньська Л. «Свобода»... С. 55.

¹⁰ Ibidem. С. 55.

¹¹ Часто П. Вільне слово... С. 701–702.

¹² Колєша А.С. Політичне та громадське життя української діаспори в 70-ті роки ХХ століття в Сполучених Штатах Америки (за матеріалами газети «Свобода»). Кваліфікаційна робота. Київ, 2025. С. 33–38.

¹³ Надія Світлична Прибула до Риму з Советського Союзу. *Свобода*. Р. LXXXV. Ч. 224. 17 жовтня 1978. С. 1.

¹⁴ Надія Світлична закінчила свій строк. Звільнена з концтабору. *Свобода*. Р. LXXXIII. Ч. 111. 17 червня 1976. С. 1.

як репресії персоніфікувалися. Публікація через місяць після звільнення свідчить про налагоджені канали, якими інформація надходила з-за залізної завіси. Підкреслено абсурдність звинувачень і родинний вимір репресій, що посилює емоційний вплив. Материнство, перерване табором, підтверджувало, що радянська влада намагалася знищити не лише політичний опір, а й базові людські зв'язки.

02.12.1976 опубліковано документ № 6 Московської Гельсінської групи (МГГ) про порушення прав звільнених політв'язнів, де розкрито систему подвійних репресій, закорінену в сталінських часах і посилену постановою 1966 р. про адміністративний нагляд. Вказано, що влада схилила політв'язнів просити помилування перед закінченням строку, що означало покаяння. Тільки «помилувані» могли вільно обирати місце проживання, уникнути нагляду, працевлаштуватися за фахом. «Непокаяні» потрапляли під дію секретного пункту 5 (заборона жити в столицях, Москві, Ленінграді, великих містах). Докладно наведено приклад Н. Світличної: попри постанову від 28.08.1974, що гарантувала право повернутися на житлову площу родини, їй не дозволили оселитися в Києві, з сім'єю брата й малолітнім сином. Особливим абсурдом названо те, що навіть секретний пункт 5 передбачав виняток для осіб із малолітніми дітьми, але Н. Світличну примушували виїхати в село. На момент виходу документа Надія ще не отримала дозволу жити в Києві, що означало примусове позбавлення можливості бути з сином Яремою¹⁵. МГГ підкреслює: випадок Світличної – «грубе порушення права вибору місця проживання і насильний поділ сімей»¹⁶, доля майже всіх, хто не просив помилування¹⁷. Газета використала авторитет МГГ для легітимації критики в міжнародному правовому контексті й розмістила публікацію, де майстерно розкрито механізм психологічного тиску. Акцент на розділенні матері з сином апелює до базових сімейних цінностей, перетворюючи справу з суто політичної на гуманітарну. На прикладі Н. Світличної формувалося розуміння, що радянські репресії проти жінок-дисиденток мали додатковий вимір. Їх карали ще й примусовим розділенням із дітьми. Не зрікаючись ідеологічних переконань, доводилося відстоювати право право бути «непокаяною» під загрозою втратити змогу виховувати дитину.

Стаття «Справа українських політв'язнів – американським телебаченням» в номері за 10.12.1976 містить важливу інформацію про трансляцію на філадельфійській CBS годинного фільму «Погляд на українців в Америці: боротьба за ідентичність». У другій частині згадується доля Н. Світличної серед інформації про інших українських політв'язнів. У контексті розповіді про розділені сім'ї на екрані показували фото Надіїного сина Яреми з бабусею. Фільм системно висвітлював становище українських політв'язнів та їхніх родин, використовуючи фото й біографічні довідки про 13 осіб, зокрема Н. Світличну, її чоловіка та брата.

¹⁵ В Україні переслідують бувших політв'язнів. *Свобода*. Р. LXXXIII. Ч. 235. 2 грудня 1976. С. 1, 4.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

Наратор пояснював систему репресій в Україні¹⁸. Публікація є прикладом успішного виходу української проблематики в провідні американські ЗМІ. Інтеграція теми політв'язнів у ширший контекст дала змогу зробити проблему системного терору проти української інтелігенції релевантною і для етнічної аудиторії, і для загальноамериканської. Згадка про показ фото засвідчила оцінку такого рішення режисерів як важливого для ілюстрування трагедії примусового поділу родин через репресії.

11.12.1976 розміщено повідомлення ЗП УГВР (Нью-Йорк) про самвидавське звернення Н. Строкатої (член Американської асоціації мікробіологів, до грудня 1975 – політв'язень) до ЮНІСЕФ з протестом проти відмови дозволити Н. Світличній та її синові Яремі поселитися в Києві. Опубліковано звернення за 30.09.1976. У документі вказано: Надія – український філолог, мати дворічного сина, засуджена 1972 на 4 роки. Сина без її згоди помістили в дитбудинок. Після звільнення (травень 1976) Н. Строката підкреслила парадокс: «Опинившись поза таборовими огорожами, Надія не здобула свободи»¹⁹. 3 травня по вересень міліція відмовляла Н. Світличній та її шестирічному синові у прописці. Н. Строката розбирає правову колізію: Постанова про паспорти (28 серпня 1974) та Правила прописки дозволяли повернутися до попереднього місця проживання незалежно від розміру площі. Але міліція посиалася на «незгідну з законом мотивацію» про недостатній розмір житла. Іронізуючи, – «Запевняю, що під згаданою адресою місця не менше як у таборі», – Н. Строката розкрила механізм подвійного законодавства: «В канцелярських столах лежать постанови, де чорним по білому написано, що тим, кого судили за політичні переконання, не дозволяється жити в культурних центрах». Згадано, що Н. Світлична вказувала, що «є жертвою віри у Загальну Декларацію Прав Людини». Публікація містить виклик до адресатів: «Напевно ніхто не хотів би, щоб Надія та Ярема стали жертвами нашої байдужості», вимогу: «Захистити право Надії та Яреми поселитися в Києві за адресою: вул. Уманська, 35, кв. 20» та пропозицію надати додаткові правдиві свідчення, якщо це необхідно для допомоги «матері, яка ще вчора була в'язнем сумління»²⁰. Газета розмістила матеріал повністю, надаючи голос свідку. Звернення до ЮНІСЕФ переводить справу в площину прав дитини понад ідеологічними розмежуваннями, апелюючи до родинних почуттів читацької спільноти. Текст поєднує юридичну аргументацію, іронію, викриття подвійних стандартів та емоційний заклик. Акцент на примусовому поміщенні Яреми в дитбудинок та шестирічній розлуці з матір'ю підкреслює, що дитина стала заручником політичних переслідувань матері. Посилання на Загальну декларацію та статус Н. Строкатої легітимізує справу на

¹⁸ Справа українських політв'язнів на американській телевізії. *Свобода*. Р. LXXXIII. Ч. 242. 10 грудня 1976. С. 1, 3.

¹⁹ Ніна Караванська звертається до Об'єднаних Націй в обороні Надії Світличної. *Свобода*. Р. LXXXIII. Ч. 243. 11 грудня 1976. С. 1, 5.

²⁰ *Ibidem*.

Заході. Публікація конкретної адреси робить її максимально конкретною.

29.12.1976 опубліковано повідомлення ЗП УГВР (Нью-Йорк) про самвидавське звернення згадуваної Н. Строкатої-Караванської та М. Ланди (російська правозахисниця) до Міжнародної федерації учасників Руху (антифашистського) спротиву у Відні (жовтень 1976). У зверненні підкреслено: це заклик не покарати винних, а допомогти в'язню совісті. Згадується, що Н. Світличну засудили на 4 роки під час хвилі репресій, через яку Л. Плющ потрапив до психлікарні. На момент арешту Надія – мати дворічного сина. Після завершення терміну (травень 1976) вона «ще не перебуває на волі, навіть у такому розумінні, як наші співвітчизники»²¹. П'ять місяців їй із шестирічним Яремою відмовляли в прописці у власній київській квартирі. Адміністрація посилалась на брак там житлової площі. Автори звернення пояснювали юридичні наслідки відсутності прописки: неможливість офіційно поселитися, працевлаштуватися, прирівняння до бродяжництва, а неучасті в праці – до «тунеядства». Було підкреслено абсурдність ситуації: мати, яка виховує дитину, могла бути звинувачена у байдикуванні через перешкоди з боку самої влади. Лист містить заклик: «Коли Ви не втрутитесь швидко в те, що робиться з Світличною, Ви перетворитесь з учасників спротиву в співучасників насильства», вимогу забезпечити прописку «в столиці України в Києві!» й адреси авторів²². Публікація демонструє перетворення справи Н. Світличної на символічну. Водночас редакція зберігає документальність через надання слова самим борцям. Публікація адрес авторів підкреслює їхню мужність і автентичність документа. Газета допомагає зробити боротьбу Надії за повноцінне материнство справою міжнародного значення.

12.01.1977 «Свобода» містила повідомлення прес-служби ЗП УГВР (Нью-Йорк) про самвидавське звернення М. Ланди й Т. Ходорович до міжнародної медичної спільноти з закликом захистити Н. Строкату та надати їй належне лікування (датоване 20–23.10.1976). Н. Світлична згадується в документі як нещодавно звільнена в'язень совісті й мати малолітньої дитини, після виходу на волю вона зазнає незаконної дискримінації. Наголошено, що Н. Строката надсилала заяви до міжнародних гуманітарних організацій щодо порушення прав Н. Світличної після завершення терміну покарання²³. В поширюваній самвидавній публікації підкреслено роль самої Н. Строкатої як адвоката для Н. Світличної. Згадка про Надію як «матір малолітньої дитини» стає для газети маркером, який формує в свідомості читачів образ Надії не лише як політв'язня-філолога, а й як жінки, чие материнство режим використовує для подальших репресій. Контекст звернення – захист самої Н. Строкатої, – підкреслює ціну правозахисної діяльності: жінки

²¹ Звернення Ніни Строкатої та Мальви Ланди до учасників руху спротиву у Відні. *Свобода*. Р. LXXXIII. Ч. 257. 29 грудня 1976. С. 1.

²² *Ibidem*.

²³ Мальва Ланда і Тетяна Ходорович закликають лікарів світу виступити на захист Ніни Строкатої. *Свобода*. Р. LXXXIV. Ч. 7. 12 січня 1977. С. 1, 3.

ризикують власним здоров'ям, відстоюючи права одна одної.

18.01.1977 газета повідомила, що до УС «Смолоскип» у Гельсінкі дісталися найновіші документи МГГ (ч. 12-14) про 26 політв'язнів, із них 19 українських, які 1976 зреклися громадянства СРСР і висловили бажання виїхати до Канади чи США. Звернення містить прохання до міжнародної спільноти допомогти розшукати рідних у США й Канаді для оформлення викликів та отримання дозволу на виїзд (який за останні роки здобули тільки 4 українські родини). «Свобода» розмістила повний текст українською. Деталізовано ставлення до звільнених: постійний контроль КДБ та місцевої влади, повсякденні перешкоди, контроль листів, посилок, переказів, підслуховування, фізичне залякування, тенденція до повторних засуджень. Н. Світлична зазначена як недавно звільнена політв'язень (1936 р.н.), яка має сина Ярему (1970 р.н.), живе в Києві²⁴. Розміщуючи публікацію, газета виконала роль одного з координаційних центрів між політв'язнями в СРСР та діаспорою в США та Канаді. Редакція акцентує на тому, що 19 із 26 політв'язнів – українці, що мобілізує діаспору та підкреслює масштаб репресій саме проти українців. Детальний опис пост-табірного переслідування створює повну картину тоталітарного контролю, що виправдовує необхідність еміграції як єдиного виходу. Материнство Н. Світличної в цьому контексті набуває нового виміру – як аргумент на користь еміграції для захисту дитини від тоталітарної системи.

18.02.1977 вийшло повідомлення про те, що 11.02.1977 відбулося засідання Філадельфійської езекутиви Злученого українського американського комітету (ЗУАДК), котре провели заступники президента д-р О. Білик і ред. Л. Бурачинська, секретарі пані О. Генгало і Дж. Швед, касир д-р Б. Гнатюк, виконавчий директор д-р О. Тарнавський, член Дирекційної Ради д-р М. Ценко. Загалом у публікації згадуються про всі рішення того дня, серед яких – ухвала про те, що Езекутива зобов'язується надати комплексну допомогу українським політв'язням (перелічено 18 діячів із родинами, серед котрих – Н. Світлична з сином). Передбачалося звернутися до американського уряду з проханням дозволити переселення українців, переслідуваних в СРСР, підготувати петиції до Державного департаменту США, оформити згаданим особам документи для в'їзду до США й покрити їм усі витрати на переселення²⁵. Ця публікація фіксує перехід від суто медійної кампанії до практичної мобілізації впливової діаспорної організації. Включення Н. Світличної до списку 18 претендентів на допомогу показує, що її справа стала частиною системної еміграційної програми. Конкретизація «з сином» підкреслює розуміння діаспорними організаціями особливої вразливості матері, котра збирається виїжджати лише з дитиною, без чоловіка та батька цієї дитини., Ярема тут стає повноцінним учасником еміграційного проекту. Публікація засвідчує, що

²⁴ 19 Українських політв'язнів зреклися громадянства СРСР, бажують виїхати до Канади або ЗСА. *Свобода*. Р. LXXXIV. Ч. 12. 18 січня 1977. С. 1, 3.

²⁵ ЗУАДК намагається переселити українців, які зреклися советського громадянства. *Свобода*. Р. LXXXIV. Ч. 37. 18 лютого 1977. С. 1.

багатомісячна інформаційна кампанія досягла мети – створила достатній громадський резонанс для інституційної відповіді діаспорних структур.

26.02.1977 в «Свободі» через прес-службу ЗП УГВР у Нью-Йорку було опубліковано матеріали про долю Н. Світличної, яка з травня 1976 р., часу звільнення з табору, не могла отримати дозволу жити в Києві та на захист прав якої виступали різні діячі руху опору. Йдеться про два листи, поширювані в самвидаві. Перший – самої Надії, другий – Н. Машкової та Н. Караванської-Строкатої. Наведено було тексти обох. Н. Світлична в листі від 27.09.1976 описувала абсурдність: за паспортними правилами мала бути прописана в Києві, але їй дозволяли це лише в с. Половинкіно Ворошиловградської обл., де вона не жила 23 роки. Кваліфікувала це як фактичне заслання, не передбачене вироком. Зверталася до ЦК КПРС та до Л. Брежнєва, але відповіді не отримала. Попереджала, що за без вирішення проблеми їй та 7-річному синові не залишиться виходу, крім еміграції. М. Машкова та Н. Караванська-Строката у зверненні до Міжнародної ради жінок (МРЖ) нагадували: філолога Н. Світличну репресовано за користування правом з 19-ї статті Декларації прав людини. Арешт означав розлуку з малим сином. Вони пояснювали: за законом колишні ув'язнені мали право відновити прописку в рідних, чим Надія не могла скористатися вже п'ятий місяць. Це позбавляло її права на працю, ставило під загрозу суду за відсутність прописки. Тож авторки просили МРЖ забезпечити право мешкати в Києві, відновити право на працю і спокійне материнство й надати Надії матеріальну допомогу, вказуючи її київську адресу²⁶. Лист Надії є юридично точним і емоційно забарвленим звинуваченням влади в свавіллі. Посилання на Декларацію прав людини перетворює справу з політичної на правозахисну, менш вразливу до звинувачень у пропаганді. Публікація надає Н. Світличній суб'єктність – вона сама формулює дилему між боротьбою за Київ і еміграцією заради сина. Наводячи водночас листи солідарних правозахисниць, «Свобода» балансує між двома наративами: боротьба за справедливість (апеляція до радянських законів) і підготовка до еміграції (план Б для порятунку дитини), демонструючи материнство як поле юридичної, емоційної та політичної боротьби одночасно.

01.06.1977 в газеті розмістили інформацію Комітету оборони радянських політичних в'язнів у Нью-Йорку про те, що Н. Світлична в листі до Президії Верховної Ради СРСР (12.01.1977) зреклася радянського громадянства, мотивуючи це втратою останніх ілюзій щодо елементарних прав. У супровідному листі саркастично запитувала, кому віддати паспорт: лейтенантові Кравченку, який застосовував до неї та її сина післятабірні каральні дії, чи закулісному режисерові переслідувань. Основний документ – заява до ЦК КПРС від 10.12.1976. Надія описувала й долі інших політв'язнів, зокрема покійних М. Сороки й А. Горської. Рефлексувала: якби не пережила етапи, обшуки, «параші» й девальвацію гідності,

²⁶ Надія Світлична далі бореться за право жити в Києві. *Свобода*. Р. LXXXIV. Ч. 45. 26 лютого 1977. С. 1.

не позбулася б ілюзій щодо системи. Ставила собі риторичне запитання: чи повірила б, що в кінці 20 ст. можуть знищувати творчу спадщину політв'язнів, як це робила інквізиція. Підкреслювала: фізична смерть часто – тільки початок убивства особистості. Власну долю Надія описувала через яскраву метафору волі як становища собаки на прив'язі під постійним контролем, без прав на проживання, працю, виховання дитини. В підсумку заявила, що, як вільна людина й мати з повною відповідальністю вважає нижчим за людську гідність бути громадянкою найбільшого, наймогутнішого та найдосконалішого концтабору в світі. Підписалася як член УГГ²⁷, підкреслюючи належність до організованого правозахисного руху. Газета опублікувала текст повністю, надаючи зверненню Н. Світличної статус історичного свідчення: мати відмовляється від громадянства не заради особистого порятунку, а з моральної відповідальності перед дитиною за відмову жити в брехні, доказом якої є також включення історій інших в'язнів. Особливо сильним є мотив убивства пам'яті після фізичної смерті. Підсумкове визначення «найбільший, наймогутніший і найдосконаліший концтабір» є розвінчуванням радянської пропаганди. Підпис як «член УГГ» легітимізує документ через належність авторки до визнаного правозахисного руху. Винних у переслідуванні матері й сина традиційно персоніфіковано.

14.06.1977 вийшла стаття за матеріалами прес-служби ЗП УГВР у Нью-Йорку, до якої надійшла інформація, що в травні, ймовірно, у зв'язку з наближенням Белградської конференції (15 червня 1977 р.) з перевірки виконання Гельсінських угод, прокотилися численні обшуки в українських і єврейських домах Києва та міст Балтії, викликів до КДБ. Долучено звернення про допомогу С. Шабатурі. В ньому Н. Світлична згадується побіжно: С. Шабатура присвятила їй один із 70 екслібрисів, знищених за наказом влади. Серед дитячих екслібрисів був присвячений Яремі Світличному²⁸. Знищення цього екслібриса стає символічним – режим карає не лише матір-дисидентку, а й саму ідею дитинства, пов'язаного з нею. Присвята Яремі перетворює хлопчика на учасника культурного опору поряд із дорослими, але й на об'єкт репресій нарівні з матір'ю. Побіжність згадки Надії та Яреми в контексті масових обшуків демонструє, що їхнє становище було типовим для дисидентських родин. Газета фіксує перетворення материнства на культурний факт: Ярема сприймається не лише як син політв'язня, а й як представник потенційно переслідуваного покоління. Публікація також підкреслює тотальність репресій.

08.08.1977 через прес-службу ЗП УГВР (Нью-Йорк) оприлюднено текст меморандуму № 11 Української Гельсінської групи, адресованого урядам країн, що брали участь у Гельсінській конференції, Радянським та міжнародним громадським

²⁷ Надія Світлична зреклася советського громадянства, називає ССРСР «найбільш досконалим концтабором в світі». *Свобода*. Р. LXXXIV. Ч. 124. 1 червня 1977. С. 5.

²⁸ В Києві пройшла хвиля обшуків і допитів. Зворушливе звернення російських діячів в справі С. Шабатурі. *Свобода*. Р. LXXXIV. Ч. 135. 14 червня 1977. С. 1, 3.

організаціям «Про долю Надії Світличної». Автори відозви нагадували: Н. Світличну засудили за сміливість критикувати уряд і за переконання. Вони вказували на такий парадокс: відбула покарання, але після чотирьох років у таборах зазнавала подальшого психологічного катування. Після звільнення Надія отримала спрямування на київську квартиру брата Івана (сам відбував покарання) та його дружини Леоніди. 15.06.1976 отримала паспорт, але у прописці відмовили під приводом відсутності площі. Квартира, де жили четверо, мала 28,4 м². Це буцімто суперечило Постанові Ради Міністрів СРСР від 28 серпня 1974. Н. Світлична зверталася до інстанцій від Києва до СРСР, особисто до Л. Брежнєва – всюди відмовляли через брак площі. Київська міська комісія, котра не підлягала прокурорському нагляду, теж відмовила. Секретар міськради Загребський усно зазначив: братова може вийти заміж, виникнуть тертя, комісія не може сприяти інцидентам. Автори підкреслили, що ця фраза і є справжнім законом, а постанова Ради Міністрів – черговий твір радянської фантастики. З 8 грудня 1976 р., після семи місяців безробіття, Н. Світлична працювала дворником-садівником дитсадка № 164, маючи вищу філологічну освіту. 16.03.1977 її звільнили через брак прописки, завідувачку оштрафували на 50 крб. Так повноправну громадянку фактично позбавили права на працю. Третій аспект – ситуація з семирічним Яремою, теж непрописаним. У травні 1972 після арешту матері його силою забрали до дитбудинку, 10 днів про це нікого не інформували. Опікунська комісія не доручила дворічку бабусі через її похилий вік та малу пенсію (20 крб.). Опікунство всупереч волі матері незаконно доручили її сестрі з Ворошиловграда. Ярему виписали з Києва, що порушувало закон, чим позбавили права на освіту й медобслуговування. Н. Світличній як матері в лікарні відмовилися видати бюлетень на догляд сина з оплатою, виписали довідку без оплати на три дні, не більше. Завідувачка, «призабувши клятву Гіпократа», грубо про це заявила. Леоніді Світличній теж не видали довідку для догляду за племінником. Найнебезпечнішими були спроби кримінального переслідування. У вересні 1976 р. міліція порушила питання про злісне ухилення від прописки (ст. 196 КК УРСР – до 2 років). Автори назвали це цинічним садистичним знущанням, бо всі зусилля Н. Світличної були спрямовані саме на отримання прописки. Перше попередження – початок жовтня 1976, друге – грудень, Леоніда оплатила штраф за незаконне прописування. Засідання комісії – 16.03.1977, наслідки були ще невідомі на час підготовки меморандуму. Автори підкреслили, що в умовах продуманого терору комісія й суд винесуть ганебний вирок, тож вони не хочуть бути мовчазними свідками. У підсумку було зазначено, що уряди СРСР та УРСР безсилі дотримуватися законів, відмовляються це робити. Грубо порушують Декларацію прав людини та Гельсінський акт. УГГ вимагала невідкладно відновити законність у справі прописки та працевлаштування Н. Світличної, а якщо це неможливо – вирішити питання щодо еміграції, закликали уряди країн-підписантів акта в Гельсінки зажадати пояснень від радянської влади, а всі організації та чесних людей виступити на захист жертви

адміністративної сваволі²⁹. Структура меморандуму вказує на те, що це був юридичний обвинувальний акт, а не емоційна скарга. Редакція публікує документ, що поєднує особисту сповідь, політичний маніфест та свідчення про злочини режиму. Відмова від громадянства – найрадикальніший жест опору в системі, де людина без паспорта знеособлювалася. Традиційно винні персоналізуються. Підпис Надії як «члена УГГ» через належність до визнаного правозахисного руху легітимізує документ як взірць беззаконня, де материнство перетворюється на обвинувальний акт проти системи, котра нехтує Декларацією прав людини й Гельсінським актом, використовуючи дитину як заручника політичної помсти.

01.04.1978 з посиланням на дані прес-служби ЗП УГВР у Нью-Йорку вийшов розгорнутий матеріал про масштабну хвилю репресій проти українського дисидентського руху 1977 р. На прикладах П. Кампіва, Н. Суровцевої, В. Марченка й Н. Світличної розкривається, як КДБ проводив обшуки, допити та які різноманітні форми тиску застосовував проти колишніх політв'язнів і їхнього оточення. Щодо Н. Світличної, йдеться про те, що після звільнення з табору її систематично переслідували радянські органи безпеки. Влітку 1977 р. вона отримала прописку в Києві після тривалих зусиль, однак влаштуватися на роботу за фахом (українська філологія, викладач мови та літератури) їй не вдалося. Представники влади заявляли, що це неможливо з ідеологічних мотивів через її попередню судимість. Надію не раз викликали на допити в справах інших дисидентів, а в листопаді 1977 р. КДБ розпочав серію «розмов» у її «особистій справі», погрожуючи примусовим приводом у разі відмови з'явитися добровільно. Під час цих допитів слідчий республіканського КДБ Линовицький і працівник оперативного відділу Гринчук висували численні звинувачення: «злісно наклепницькі» листи до ЦК та УГГ, заяву про відмову від громадянства, переклад Меморандуму ч. 2 УГГ, розповсюдження документів, організацію «зборища» на могилі художниці А. Горської, влаштування колядування та виставки вишивок, підбурювання молоді до антирадянської діяльності. Дійшло навіть до звинувачень у неправильному вихованні семирічного сина («небажані розмови» в його присутності, відвідування разом зі ним допитів, поїздки до табору на побачення з дядьком І. Світличним та на суди). Працівники КДБ погрожували забрати дитину та передати її на виховання державі. Наприкінці листопада слідчі повідомили, що незабаром оголосять результати цих «розмов», натякаючи на можливе обвинувачення за статтею 62, ч. 2 КК УРСР (антирадянська агітація та пропаганда). Того місяця Н. Світличну двічі оштрафували за «порушення законів нагляду»³⁰. Публікація є найдетальнішою про становище Н. Світличної після звільнення. Затримка (листопад 1977 – квітень 1978 рр.) свідчить про верифікацію або очікування безпечнішого моменту. Звинувачення КДБ подано як перелік культурних активностей. Термінологія в лапках («злісно наклепницькі», «зборище») підкреслює абсурдність звинувачень, найцинічніше з котрих – у

²⁹ Рятуйте Світличну! – закликає Київська гельсінкська група. *Свобода*. Р. LXXXIV. Ч. 155. 8 серпня 1977. С. 1, 3.

³⁰ В Україні продовжуються безупинні репресії. *Свобода*. Р. LXXXV. Ч. 72. 1 квітня 1978. С. 1, 3.

«неправильному вихованні» сина. Система спершу забрала дитину, тепер погрожує тим самим, бо мати прагне зберегти родинні зв'язки в умовах тотального контролю. Персоніфікація обвинувачувачів підкреслює їхню відповідальність. На численних прикладах матеріал руйнує ілюзії про нормальне життя після звільнення політв'язнів. Газета фіксує крайню форму репресій: система карає жінку не лише за політичну діяльність, а й за саме материнство – за те, що син бачить допити, відвідує дядька-політв'язня замість споживання радянської пропаганди.

26.05.1978 на базі матеріалів УІС «Смолоскип» (Гельсінкі) «Свобода» зафіксувала значне посилення репресій в Україні після завершення Гельсінської конференції в Белграді. Докладно висвітлено обшуки у зв'язку з арештом Л. Лук'яненка, ламання дисидентів через психологічну обробку, тиск на старше покоління інтелігенції, загадкову смерть брата В. Чорновола, становище засуджених і їхніх родин, голодування політв'язнів, імовірний розкол в УТГ, посилення нагляду за колишніми політв'язнями. Про Н. Світличну йдеться, що вона, попри вагітність, продемонструвала громадянську мужність на закритому суді над М. Мариновичем та М. Матусевичем у Василькові. На засіданні аргументовано доводила безпідставність обвинувачень. Її багаторазово переривав суддя³¹. Публікація є кульмінаційною в трансформації образу Н. Світличної з жертви до активістки боротьби проти системи. Жінка у вразливому стані, під загрозою ув'язнення, ризикує майбутньою дитиною, щоб захистити однодумців у негідному суді. Підкреслено й професіоналізм Надії. Акцент на «посиленні репресій після Белграда» підкреслює, що дипломатія марна, тож навіть вагітна мати має боротися далі.

19.07.1978 через посередництво прес-служби ЗП УТВР (Нью-Йорк) у газеті надрукували датований 10.02.1978 відкритий самвидавський лист Н. Світличної та М. Горбала до канадського прем'єра Трюдо в справі В. Смогителя, музикознавця з Києва. Арешт 13.12.1977, засудження 03.02.1978 на три роки за «злісне хуліганство» наступного дня після телефонної розмови з канадським громадянином із проханням вирвати його з країни. Автори охарактеризували В. Смогителя так: для нього музика була головною ідеєю життя, проте неодноразові спроби створити український молодіжний хоровий ансамбль зазнали невдачі, оригінальні твори не реалізовані. Коли його виключили з четвертого курсу консерваторії за «націоналістичні настрої», В. Смогитель вирішив емігрувати, добивався права в американському й канадському посольствах, знайомих у Канаді.

Епізод із «хуліганством» названо абсолютною бутафорією з участю міліції, що вже застосовували з інакодумцями. У відповідь на заяви про виїзд В. Смогителю погрожував КДБ. Після арешту провели обшук, забрали запис розмови з Канадою, тексти листів Солженіцина. На нібито відкритий суд не пустили друзів і знайомих. Надія пояснила особисту заінтересованість у справі: їй загрожує те саме. 1,5 року

³¹ Репресії в Україні не припиняються. *Свобода*. Р. LXXXV. Ч. 117. 26 травня 1978. С. 1, 4.

вона намагається виїхати з сином, на що досі не має навіть надії. Відбула 4 роки за переконання, перебуває під постійною загрозою нової розправи. Умови адміністративного нагляду не тільки створюють ілюзію свободи, але й травмують близьких, особливо чоловіка та 8-річного сина. Надія підкреслила, що вона – жінка, далека від політики, але змушена заявити світу, тому намагається виїхати. Нагадали: минуло два роки від Гельсінських нарад. Підсумковий акт підписали США та Канада, пробудилася надія. Втім, невже люди мають розплачуватися такими стражданнями за довірливість? Прохання до Трюдо зробити все можливе, щоб В. Смогителю допомогли виїхати до Канади³². За публікацією простежується, як Н. Світлична з об'єкта адвокації перетворюється на ту, що сама підтримує інших у міжнародному просторі. Вибір адресата – прем'єр Канади Трюдо – може бути пов'язаний із великою українською діаспорою в Канаді. Публікація у «Свободі» через п'ять місяців може свідчити про час на проходження через самвидав і очікування реакції перед оприлюдненням. Справа В. Смогителя подібна до ситуації Н. Світличної. Особисте пояснення робить лист подвійною адвокацією. Фраза «жінка, далека від політики» риторично відсилає до гендерних стереотипів, хоч і контрастує з роллю Надії в УГГ, та вказує на уявлення про власну еміграцію не як політичну втечу, а як рятування дитини.

Публікація у «Свободі» 30.09.1978 за посередництва прес-служби ЗП УГВР (Нью-Йорк) містить розлогі витяги з другого випуску «Інформаційного бюлетеня» УГГ (березень – червень 1978 р.), які засвідчують систематичні порушення прав людини та власних законів з боку радянської влади щодо політичних в'язнів. Документуються випадки ув'язнення понад 15 років (максимум за законодавством з 1959 р.). Наведено приклади 25-річних строків за вироками до 1959 р. Згадано, що, попри законодавчі норми про відбування покарання без депортації, українців систематично утримують у таборах Мордовії, Уралу, Владівірській тюрмі поза Україною. Після відбуття строків висилають до Сибіру, Якутії, Забайкалля, Далекого Сходу, Північного Казахстану – далеко від рідних, в іншомовному середовищі, суворому кліматі. Описано приклади, як це відбувається. Дозволи на короточасні виїзди до смертельно хворих родичів є радше знущальними. Згадується, що колишні політв'язні позбавлені права жити у великих містах за таємними наказами, що унеможливило воз'єднання родин. За ними встановлюється адміністративний нагляд з суворими обмеженнями свободи пересування та часу поза домівкою. Під наглядом живуть Н. Світлична (навіть під час вагітності та після народження дитини), Н. Строката (попри хворобу), І. Кандиба, Л. Лук'яненко (до повторного арешту), М. Бондар. Детально описано правила нагляду, зокрема щодо Н. Світличної: заборона виходити за межі поселення, заборона виходити з житла у вечірні години та вночі (від 8 вечора до 6–7 ранку), заборона відвідувати клуби, кіно, ресторани, обов'язок раз на тиждень

³² Н. Світлична і М. Горбаль виступили в обороні В. Смогителя. *Свобода*. Р. LXXXV. Ч. 161. 19 липня 1978. С. 1, 7.

з'являтися в міліцію. Порушення каралося позбавленням волі від двох років. Колишні політв'язні були позбавлені можливості працювати за фахом. Так, про здібного філолога Н. Світличну вказано, що вона працювала двірником, прибиральницею. Документ спростовує офіційні заяви про відсутність політичних репресій, містить докази «кричучих порушень елементарних людських прав і свобод»³³. Структурований виклад правил нагляду робить образ матері-в'язня без ґрат максимально зрозумілим для міжнародної аудиторії. Газета спростовує офіційні заяви про відсутність політичних репресій, використовуючи материнство Н. Світличної як доказ того, що система карає не лише жінку, а й її дітей, перетворюючи сімейне життя на продовження табірної режиму. Паралелі між дисидентами додатково створюють галерею приниження інтелектуалів.

Повідомлення з Джерзі Сіті, розміщене 17.10.1978 інформує про прибуття Н. Світличної до Рима 12.10.1978 з Москви разом із синами – Яремою (9 років) та Іваном (4 місяці). Пояснюється, що Н. Світлична – сестра українського політв'язня І. Світличного, сама колишня політична ув'язнена, активістка-правозахисниця в Україні з 1968 р. Заарештована у квітні 1972 р., засуджена на 4 роки ув'язнення. Відбувши строк, жила на засланні в Тарусі під Москвою, потім – у Києві. В таборі не отримувала належної медичної допомоги. Згадано, що в Римі Надія зупинилася в готелі, мала переїхати до католицької обителі під опікою патріарха Йосифа, потім – у Філадельфію, до родини, яка допомогла виїхати. Доповнює новину фото щасливої матері з синами³⁴. Швидка реакція газети підкреслює, що перетворення материнства Н. Світличної на символ перемоги є важливим для діаспори. Чутлива тема розлуки з чоловіком і батьком хлопчиків у публікації не коментується.

Висновки. Газета «Свобода» протягом 1976–1978 рр. висвітлювала долю Н. Світличної як матері в 17 матеріалах, спираючись на джерела Закордонного представництва УГВР, Московської та Української Гельсінських груп, УІС «Смолоскип», самвидавські звернення, американські ЗМІ та діаспорні організації. Різноманітність джерел забезпечила багатогимірний наратив материнства: документи Гельсінських груп висвітлювали насильницьке розділення матері й дитини, самвидавські звернення передавали емоційні заклики до солідарності, тексти Н. Світличної – саморефлексію про материнство під тиском, американське телебачення ілюструвало трагедії розділених родин. Різні джерела забезпечували юридичну, емоційну та політичну аргументацію. Образ Надії-матері еволюціонував від пасивної жертви (1976) через авторку власних звернень до активної захисниці інших (1978). Газета стала однією з ланок, що забезпечували міжнародність кампанії, використавши материнство дисидентки як універсально значущий чинник для міжнародної аудиторії, перетворивши приватну материнську драму на справу міжнародного значення.

Перспективами дослідження є постановка розглянутих матеріалів у

³³ Київська група п'ятнує порушення прав у СССР. *Свобода*. Р. LXXXV. Ч. 211. 30 вересня 1978. С. 1, 4.

³⁴ Надія Світлична Прибула до Риму з Советського Союзу. *Свобода*. Р. LXXXV. Ч. 224. 17 жовтня 1978. С. 1.

контекст усієї сукупності публікацій «Свободи», де згадано Н. Світличну, порівняння дописів про материнство інших дисиденток у газеті «Свобода» та в інших ЗМІ діаспори, зіставлення медійних образів дисиденток інших національних рухів.

REFERENCES

- Ukrainskykh politviazniv zriklysy hromadyanstva SSSR, bazhaiut vykhaty do Kanady abo ZSA [19 Ukrainian Political Prisoners Renounced USSR Citizenship, Wish to Leave for Canada or USA]. (1977, January 18). *Svoboda*, 84 (12), 1, 3 [in Ukrainian].
- Antoniuk, T. (2018). Peredmova. Presa ukraïnskoho zarubizhzhia yak chynnyk konsolidatsii ta natsionalno-kulturnoho pidnesennia ukraïnstva [Preface. Press of the Ukrainian Diaspora as a Factor of Consolidation and National-Cultural Rise of Ukrainians]. In *Ukrainski hazety 1898-2015 rokiv, shcho vykhodily za mezhamy Ukrainy (z fondiv Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho): kataloh*. (p. 3–14). Kyiv: NBUV [in Ukrainian].
- V Kyievi proishla khvylya obshukiv i dopytiv. Zvorushlyve zvernennia rosiiskykh diiachiv v spravi S. Shabatury [In Kyiv There Was a Wave of Searches and Interrogations. Touching Appeal of Russian Figures in the Case of S. Shabatura]. (1977, June 14). *Svoboda*, 84 (135), 1, 3 [in Ukrainian].
- V Ukraini peresliduyut buvshykh politviazniv [In Ukraine Former Political Prisoners Are Persecuted]. (1976, December 2). *Svoboda*, 83 (235), 1, 4 [in Ukrainian].
- V Ukraini prodovzhuiutsia bezupynni represii [In Ukraine Continuous Repressions Continue]. (1978, April 1). *Svoboda*, 85 (72), 1, 3 [in Ukrainian].
- Hrytsenko, O. (1995). Ukrainska presa SShA i Kanady: Zavdannia ta problemy na prykladi publikatsii «Svobody» i «Novoho shliakhu» [Ukrainian Press of the USA and Canada: Tasks and Problems on the Example of Publications «Svoboda» and «Novyi Shliakh»]. *Filosofska i sotsiologichna dumka*, 9–10, 42–49 [in Ukrainian].
- Zvernennia Niny Strokatoi ta Malvy Landy do uchashnykiv rukhu sprotytu u Vidni [Appeal of Nina Strokata and Malva Landa to Participants of the Resistance Movement in Vienna]. (1976, December 29). *Svoboda*, 83 (257), 1 [in Ukrainian].
- ZUADK namahaietsia pereselyty ukraïntsiv, yaki zreklysya sovietskoho hromadyanstva [ZUADK Attempts to Resettle Ukrainians Who Renounced Soviet Citizenship]. (1977, February 18). *Svoboda*, 84 (37), 1 [in Ukrainian].
- Kyivska hrupa piatnuye porushennia prav u SSSR [Kyiv Group Denounces Violations of Rights in the USSR]. (1978, September 30). *Svoboda*, 85 (211), 1, 4 [in Ukrainian].
- Kolenska, L. (1993). «Svoboda» – ambasador i trybun ukraïnskoho narodu [«Svoboda» – Ambassador and Tribune of the Ukrainian People]. *Almanakh Ukraïnskoho narodnoho soiuzu na 1993 rik*, 49–57. [in Ukrainian].
- Kolesha, A. S. (2025). Politychne ta hromadske zhyttia ukraïnskoi diaspory v 70-ti roky XX stolittia v Spoluchenykh Shtatakh Ameryky (za materialamy hazety «Svoboda») [Political and Public Life of the Ukrainian Diaspora in the 1970s in the United States of America (Based on Materials from the Newspaper «Svoboda»)]. Kvalifikatsiina robota. Kyiv [in Ukrainian].
- Malva Landa i Tetiana Khodorovich zaklykaiut likariv svitu vystupyty na zakhyst Niny Strokatoi [Malva Landa and Tatyana Khodorovich Appeal to Doctors of the World to Defend Nina Strokata]. (1977, January 12). *Svoboda*, 84 (7), 1, 3 [in Ukrainian].
- Nadiia Svitlychna dali boretsia za pravo zhyty v Kyievi [Nadiya Svitlychna Continues to Fight for the

- Right to Live in Kyiv]. (1977, February 26). *Svoboda*, 84 (45), 1 [in Ukrainian].
- Nadiia Svitlychna zakinchyla svii strok. Zvilnena z kontstaboru [Nadiia Svitlychna Finished Her Term. Released from Concentration Camp]. (1976, June 17). *Svoboda*, 83 (111), 1 [in Ukrainian].
- Nina Karavanska zvertaietsia do Obiednanykh Natsii v oboroni Nadii Svitlychnoi [Nina Karavanska Appeals to the United Nations in Defense of Nadiia Svitlychna]. (1976, Dec. 11). *Svoboda*, 83 (243), 1, 5 [in Ukrainian].
- Nadiia Svitlychna zreklasia sovietskoho hromadyanstva, nazyvaie SSSR «naibilsh doskonalym kontstaborom v sviti» [Nadiia Svitlychna Renounced Soviet Citizenship, Calls USSR «the Most Perfect Concentration Camp in the World»]. (1977, June 1). *Svoboda*, 84 (124), 5 [in Ukrainian].
- Nadiia Svitlychna Prybula do Rymu z Sovietskoho Soiuzu [Nadiia Svitlychna Arrived in Rome from the Soviet Union]. (1978, October 17). *Svoboda*, 85 (224), 1 [in Ukrainian].
- N. Svitlychna i M. Horbal vystupyly v oboroni V. Smohytelia [N. Svitlychna and M. Horbal Spoke in Defense of V. Smohytel]. (n.d.). *Svoboda*, 85 (161), 1 [in Ukrainian].
- Paska, B.V. (2023). Diialnist KDB shchodo nedopushchennia vzaiemozviazkiv mizh ukrainskymy dysydentamy ta diaspornymy orhanizatsiiamy v seredyni 1970–kh rr. [The Activities of the KGB in Preventing Relations Between Ukrainian Dissidents and Diaspora Organizations in the mid-1970's]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu imeni V. I. Vernadskoho*. Serii: Istorychni nauky, 34 (73), 4, 58–64. <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/4.10> [in Ukrainian].
- Represii v Ukraini ne pryypniaiutsia [Repressions in Ukraine Do Not Stop]. (1978, May 26). *Svoboda*, 85 (117), 1, 4 [in Ukrainian].
- Riatuyte Svitlychnu! – zaklykaie Kyivska helsinska hrupa [Save Svitlychna! – Kyiv Helsinki Group Appeals]. (1977, August 8). *Svoboda*, 85 (155), 1, 3 [in Ukrainian].
- Sprava ukrainskykh politviazniv na amerykanskii televizii [The Case of Ukrainian Political Prisoners on American Television]. (1976, December 10). *Svoboda*, 83 (242), 1, 3 [in Ukrainian].
- Chasto, P. (2012). Vilne slovo Amerykanskoi Ukrainy. Do 120-richchia «Svobody», ukrainomovnoho vydannia Ukrainskoho Narodnoho Soiuzu, vsekhromadskoi hazety ukrainsiv SShA (1893–2013) [Free Word of American Ukraine. To the 120th Anniversary of «Svoboda», Ukrainian-language Publication of the Ukrainian National Association, All-community Newspaper of Ukrainians in the USA (1893–2013)]. Niu-York [in Ukrainian].
- Yas, O.V. (n.d.). Svoboda – hazeta, SShA [Svoboda – Newspaper, USA]. Retrieved from: <https://salolli.com/D2612A7> [in Ukrainian].